

VARIA

Între 24 și 28 octombrie 1955 a avut loc la Berlin, în localul Academiei Germane de Științe, sesiunea științifică organizată cu prilejul inaugurării Institutului pentru studiul antichității greco-latine (*Institut für griechisch-römische Altertumskunde*). Intemeierea noului așezământ reprezintă o măsură de organizare destinată să asigure buna desfășurare a unei serii de activități înscrise în programul Academiei germane de multă vreme — în unele cazuri de un veac — și a căror realizare fusese până acum încredințată unor comisii speciale. Astfel de comisii — cum ar fi a culegerii de inscripții latine (*Corpus Inscriptionum Latinarum*), a culegerii de inscripții grecești (*Inscriptiones Graecae*), a prosopografiilor imperiului roman (*Prosopographia Imperii Romani saec. I—II—III*), a editărilor de papyri, a studiilor bizantine — reprezentau până acum în urmă organe de sine stătătoare, puse sub conducerea unor specialiști reputați. Fiecare din ele dispunea de un personal propriu și, ceea ce e mai important, de biblioteci specializate, de colecții de fotografii și estampaje, de arhive și de toate înlesnirile necesare ducerii la bun sfârșit a sarcinilor încredințate. Prin noua măsură, comisiile amintite — și altele, a căror înșirare ar lua prea multă vreme — devin secții sau sectoare ale institutului acum creat, funcționând sub conducerea unui consiliu științific prezidat de academicianul Friederich Zucker și a unui consiliu de directori, din numărul cărora fac parte academicianul Werner Hartke și profesorul Johannes Irmscher. Activitățile institutului rămân aceleași, conduse de aceiași specialiști — în cele mai multe cazuri membri ai Academiei. Nouă e doar colaborarea ce se stabilește între diferitele secții, altădată fără contact, precum și organizarea pe baze unitare a publicațiilor institutului, încredințată profesorului Irmscher și asigurată prin mijloacele Academiei, a cărei editură dispune de un număr impresionant de tipografii proprii, răsplindite în mai multe orașe ale Republicii Democratice Germane.

La sesiunea care trebuia să marcheze punerea în aplicare a noulor măsuri și a cărei durată fusese dintru început fixată la trei zile (24—26 octombrie) au participat delegați din Berlin, din Republica Democrată Germană, din Republica Federală Germană, din Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice, din țările de democrație populară (inclusiv China), precum și din mai multe țări capitaliste: Austria, Danemarca, Elveția, Franța, Olanda; în total, mai mult de 200 de specialiști din domeniile filologiei clasice, epigrafiei, istoriei vechi și bizantinologiei.

Potrivit intenției organizatorilor, la sesiune urmau să ia cuvântul numai învățați germani, pentru a referi asupra stadiului actual al lucrărilor diferitelor comisii contopite în noul Institut de studii antice. După începerea dezbaterilor, însă, s-a găsit cu cale să se dea și delegațiilor străine posibilitatea de a înfățișa cîte ceva din activitatea țărilor respective în domeniul culturii greco-romane, în feluritele-i aspecte. La această invitație au răspuns delegațiile bulgară, cehă, română și sovietică, prezentînd comunicări sau referate în ședințe suplimentare, care au prelungit durata sesiunii pînă la 28 octombrie.

Intrucît n-ar putea fi vorba să înfățișez, fie și pe scurt, realizările și planurile de lucru ale numeroaselor secții ale noului institut, mă mulțumesc să dau cîteva indicații privitoare la activitatea desfășurată în domeniul epigrafiei grecești și latine în anii scurși de la izbucnirea celui de-al doilea război mondial.

În domeniul inscripțiilor latine, cum era firesc, efortul principal al conducătorilor CIL s-a îndreptat fie spre publicarea de fascicule suplimentare, fie spre întocmirea indicilor la volumele unde aceștia lipseau. În 1942 a apărut astfel un nou fascicul suplimentar la vol. VIII (*Supplementi pars V. Fasc. I. Indices nominum et cognominum*); în 1943, un fascicul suplimentar la vol. I (*Pars II. Fasc. III. Addenda altera. Indices. Cura E. Lommatzsch*); tot în 1943, indicii vol. XIII (*Pars V. Indices. Composuerunt J. Szatolawek, H. Dessau*). În curs de apariție, în toamna 1955, se găseau: continuarea indicilor la vol. VIII (*Supplementi pars V. Fasc. II. Indicium capita III—VIII*) și un fascicul suplimentar la vol. XVI (diplomele militare), îngrijit de Herbert Nesselhauf. Dar, preocuparea de căpetenie a conducătorilor *Corpus*-ului latin e, în

acest moment, prelucrarea din nou a inscripțiilor cuprinse în vol. III, publicat altădată de Th. Mommsen, ajutat de Otto Hirschfeld și A. von Domaszewski. Cum se știe, noua ediție urmează a fi întocmită cu colaborarea învățaților din țările pe ale căror teritorii au fost descoperite materialele epigrafice. Din numărul acestora face parte și țara noastră, și un acord de principiu a și fost încheiat între Academia R.P.R. și Academia din Berlin, pentru participarea specialiștilor români la publicarea inscripțiilor din Dacia și Moesia.

În domeniul inscripțiilor grecești, publicațiile sînt mai puțin numeroase, deși activitatea desfășurată nu-i mai puțin intensă. Dintre ultimele tipărituri, amintesc fasciculul suplimentar la IG, XII (inscripții descoperite în insulele Mării Egee), publicat în 1939 de Hiller von Gaertringen, și apariția — în 1940 — a ultimului fascicul din ediția „mică” a inscripțiilor attice post-terioare arhontatului lui Eucleides, îngrijită de Johannes Kirchner (*Pars III. Fasc. II, Tituli sepulcrales, tituli memoriales*).

Multe alte volume sînt însă în pregătire, cu ajutorul specialiștilor din diferite țări, și printre ele, volumul X, în care își vor găsi cîndva loc inscripțiile grecești din Dobrogea. Din volumul X (*Epirus, Macedonia, Thracia, Scythia*), fasciculul închinat Macedoniei e cel mai aproape de a fi realizat (editori: Charles Edson și J.M.R. Cormack); din volumul XII, iarăși, fasciculul VI (*Inscriptiones Chii'et Sami*), pregătit de Günther Dunst.

Ca un adaos la IG, trebuie socotită culegerea în curs de pregătire a inscripțiilor grecești versificate (*Griechische Vers-Inschriften*), încredințată profesorului Werner Peek. Plănuită în patru volume (două de texte, unul de comentarii și unul de indici), lucrarea urmează să cuprindă nu mai puțin de 5000 de epigrame din toate părțile lumii grecești. În momentul în care scriu, primul volum a apărut, cuprinzînd ediția revăzută a unei întregi serii de epigrame din țara noastră.

O veste de natură să intereseze pe arheologii clasici de pretutindeni e aceea a începerii unei explorări sistematice a sanctuarului lui Apollon de la Claros, lângă Smyrna, cunoscut în întreaga lume veche pentru oracolul său faimos. În ciuda acestei celebrități, care a făcut din Claros un loc de pelerinaj, mai ales în epocile elenistică și romană, și în ciuda numeroaselor mențiuni ale oracolului în autorii greci și romani, o încercare de dezgropare a complexului monumental nu s-a încercat pînă în zilele noastre, cu toate că așezarea fusese recunoscută încă din 1907 de Macridy-Bey. Actualele lucrări, începute în 1950 sub conducerea epigrafistului Louis Robert, profesor la Collège de France, ajutat de arheologul Roland Martin, profesor la Universitatea din Dijon, au fost încununate de succes chiar din prima campanie, cînd s-a descoperit edificiul principal al sanctuarului, templul care adăpostea altădată statuia zeului. Pînă astăzi, nu știm totuși să se fi publicat rapoarte amănunțite asupra rezultatelor, ceea ce sporește interesul indicațiilor oferite de conducătorul săpăturilor într-o conferință ținută în 1953 la Universitatea din Ankara, sub auspiciile Societății turce de istorie („Türk Tarih Kurumu”). Publicată în 1954 la Paris, cu titlul *Les fouilles de Claros*, conferința la care ne referim poate fi dar socotită drept o primă dare de seamă asupra importantelor lucrări, dacă se exceptează indicațiile cu privire la aceeași problemă oferite în *Actes du IIe congrès international d'épigraphie grecque et latine* (Paris, 1952, p. 219—225).

Situat la 55 km sud de Smyrna și la 2 km de mare, Claros depindea în antichitate de orașul Colophon — mai precis de cele două orașe cu acest nume: „cel vechi” și „cel nou” — în al căror teritoriu era așezat. Cum o lasă să se înțeleagă săpăturile, sanctuarul era izolat, neservind drept centru nici unei aglomerări omenești. Mențiunile unui cult al lui Apollo în acest loc încep cu imnurile „homerice” (sec. VII—VI î.e.n.), dar de un oracol propriu-zis nu se vorbește înainte de epoca lui Alexandru. Mai numeroase sînt informațiile spicuite în autori din sec. I și, mai ales, din sec. II e. n., cînd faima sanctuarului pare să fi fost mai mare decît oricînd.

Am amintit mai sus, în treacăt, că o recunoaștere a terenului a fost făcută în primii ani ai secolului nostru de Theodor Macridy. Într-o a doua campanie, în 1913, același învățat începuse

chiar unele săpături — întrerupte îndată după aceea — al căror rezultat avea să fie degajarea unei părți din propylee — intrarea monumentală a sanctuarului. Aproape patruzeci de ani nu s-a mai lucrat deci la Claros, așa încît — în 1950 — propyleele au trebuit din nou eliberate de pămîntul și vegetația de care fuseseră acoperite. În aceeași campanie, o întîmplare fericită a făcut să se descopere edificiul principal al sanctuarului — templul oracular — la circa 130 m nord de propylee. Starea de conservare a monumentului e remarcabilă. Început, după toate probabilitățile, în sec. III î.e.n., dar sfîrșit abia în zilele lui Hadrian; distrus — ca atîtea alte edificii de pe țărmurile Mediteranei, de un puternic cutremur de pămînt, el și-a păstrat aproape toate elementele constructive, începînd cu majestoasele coloane, ale căror fragmente înalte, de 80 — 90 cm, cu un diametru de 1,60 m — acopăr solul. În unele cazuri, relevă autorul, întreaga „elevație” stă la dispoziția arheologului — capitel, arhitravă, triglife și metopă — ceea ce face ca o încercare de reconstituire a monumentului să nu fie numai posibilă, dar lesnicioasă.

Ca stil, templul e doric (hexastyl). Orientarea lui e cea obișnuită, proporțiile impunătoare: fațada, în întregime degajată, numără 26 m lățime. Originalitatea clădirii stă în existența unui lăcaș subteran, tainic, unde se dădeau oracolele. Acest *adyton* a fost descoperit într-o stare de excelentă conservare, sub cella templului, și a fost aproape în întregime degajat. Coborîrea spre el se făcea pe o dublă scară ce pornește din pronaos, continuată printr-un coridor întortochiat, îmbrăcat în marmură vinătă. Marea dificultate întîmpinată în explorarea lui e apa, care — la 4 m sub nivelul actual al solului — prezintă o plînză continuă, împotriva căreia nu se poate lupta decît cu ajutorul pompelor și care se formează din nou la cea mai mică întrerupere a lucrărilor.

Fără îndoială, marele templu doric nu era unica clădire a sanctuarului. De pe acum, în afară de propyleele amintite, cercetările au revelat existența unei „căi sacre”, de o parte și de alta împodobită cu monumente onorifice, apoi un al doilea templu, ionic, situat la nord de templul doric. Starea de conservare a templului ionic e proastă, dar elementele aflate sînt suficiente pentru a permite să i se reconstitue ordinul.

Din numărul descoperirilor sculpturale amintim un *kouros*, în mărime naturală, datînd de la începutul sec. V î.e.n. Dar ceea ce umple de bucurie pe istoricii Asiei Mici elenistice și romane e bogăția documentelor epigrafice ieșite la iveală în cursul săpăturilor și care se înșiră în timp între sec. III î.e.n. și sec. III e.n. În 1953 numărul inscripțiilor se ridica la 220 — materia unui întreg volum — dintre care unele deosebit de lungi (159 și 274 de rînduri!); astăzi această cifră trebuie să fie simțitor depășită, judecînd după declarația profesorului Robert că, la Claros „inscripțiile se găsesc în tot cuprinsul templului, coplesind totul”. Nu numai viața sanctuarului va putea fi astfel reconstituită în cele mai mici amănunte, dar întreaga istorie a Asiei Mici elenistice și romane va cîștiga în precizie mulțumită acestor documente, a căror publicare ni se vestește aproplată.

[Asupra săpăturilor semnalate, se poate vedea acum și articolul prof. Günther Klaffenbach, *Die Ausgrabungen in Klaros*, „Das Altertum”, I, 1955, p. 214—230, cuprinzînd informații referitoare la campania anului 1954 și unele fotografii inedite, puse la dispoziția învățatului german de conducătorul șantierului].

Un număr recent din „The National Geographic Magazine” (ianuarie 1954) aduce știri în legătură cu explorarea submarină începută cu doi ani în urmă în largul portului Marsilia, unde un înotător dibaci, pescar de languste, făcuse cunoscută existența unei corăbii scufundate „încărcată cu oale”. O cercetare a locului de căpitanul Jacques-Yves Cousteau, din marina franceză, arătase fără putință de îndoială că „oalele” în chestiune erau amfore elenistice, și expediția organizată pentru scoaterea lor la suprafață reprezintă un exemplu interesant de colaborare între marină, arheologie și diverse ramuri ale științelor exacte. Spațiul nu ne îngăduie să dăm în această privință amănuntele necesare, oricît de instructive. Va fi de ajuns să precizăm că expediția dispune de un vas propriu (nava *Calypso*), special echipat pentru explorările submarine; de utilajul cel mai modern — incluzînd o instalație de televiziune, care permite arheolo-

gilor de la postul de comandă să urmărească fiecare mișcare a „oamenilor-pești” însărcinați cu munca în adâncuri; în sfârșit, de o puternică stațiune de pompare instalată pe o insuliță din apropierea locului unde zace epava, cu ajutorul căreia mlul depus pe corabie e supt printr-un tub aspirator, adus la suprafață și trecut printr-o sită, pentru a se alege obiectele mărunte.

Supravegherea arheologică a expediției aparține profesorului Fernand Benoit, asistat de René Lallemand și Henri Médan; conducerea propriu-zisă a lucrărilor e încredințată însă căpitanului Cousteau, din al cărui articol mai spicuim următoarele date. Corabia naufragiată în preajma țărmului massaliot e cea mai mare din cîte au fost descoperite pînă acum: lungă de mai mult de 30 m, ea poartă o încărcătură de circa 200 tone. După „marca” imprimată pe amfore, se crede că portul de plecare ar fi fost Delos, dar în drumu-i spre Gallia pare să se fi oprit într-un loc de pe coasta tireniană a Italiei, unde a primit o nouă încărcătură de vase de diverse tipuri și mărimi. În momentul naufragiului, prea puține din acestea s-au pierdut: cea mai mare parte a rămas în pîntecul corăbiei căzută la fund nevătămată, ceea ce îndreptățește speranța că într-o zi va putea fi scoasă la suprafață întreagă. Pînă la începutul anului 1954 mai mult de 3000 de amfore au fost recuperate și depuse la muzeul din Marsilia. Multe altele așteaptă să fie aduse la lumină, fără a mai vorbi de cele circa 15 000 de vase „de masă” a căror varietate și a căror perfectă stare de conservare oferă posibilități nesperate de studiu al ceramicii campanae din secolul al III-lea î.e.n.

Cei șaptezeci de ani ai profesorului Antonin Salač, membru al Academiei Cehoslovace, au fost sărbătoriți de colegi și elevi prin publicarea unui volum omagial, apărut în 1955 sub titlul *Studia antiqua Antonio Salač septuagenario oblata* (Ceskoslovenska Akademie Ved, Sekce jazyka a literatury. Sborník filologický, III, 1). Împreună cu o notiță biografică și o listă completă a lucrărilor învățatului, frumoasa culegere strînge laolaltă 32 de studii de întîineri variate, scrise în cea mai mare parte de filologi și istorici din Republica Cehoslovacă, dar și de prieteni ai profesorului Salač din Franța, Anglia, Republica Democrată Germană, Republica Populară Ungară, Republica Populară Polonă și Republica Populară Bulgaria. După pilda oferită de activitatea sărbătoritului, a cărui neobosită curiozitate l-a făcut să exploreze pe rînd istoria literară și epigrafia, istoria politică și istoria religiilor, arheologia clasică și bizantinologia, subiectele tratate de colaboratori îmbrățișează aproape toate sectoarele științei antichității. Despre probleme de istorie literară scriu: Josef Hejnic, Thaddeus Sinko, B. Borecky, F. Novotny. Contribuții epigrafice semnează: G. Klaffenbach, R. Hosek, L. Vidman, L. Zgusta. Arheologia greco-romană e reprezentată prin: G. Hejzlar, J. Bartos, J. M. Bohac, A. Hejna, Marie-Thérèse Picard, Charles Picard, J. Frel, P. Devambez, R. Haken, M. R. Pernicka. Cercetări de istorie socială sau politică oferă: P. Oliva, G. Daux, J. Pecirka, J. Burian, S. Segert, J. Novakova. În sfârșit, deși mai puțin numeroase, nu lipsesc nici studiile de bizantinologie (G. Moravcsik), istoria filozofiei antice (L. Varcl, K. Janacek) și lingvistică (G. Thomson, D. Decev, R. Dostalo-va-Jenistova).

A vorbi despre toate, în această scurtă notiță, nu e firește posibil, chiar dacă o competență mai neîndoielnică decît la noastră ne-ar împinge s-o facem. Asupra unora din lucrări, ne promitem de altminteri să revenim, pentru a arăta interesul lor deosebit. În acest loc, ne mulțumim să semnalăm cititorilor cîteva contribuții susceptibile să rețină luarea aminte pentru însemnătatea rezultatelor sau pentru noutatea tratării: P. Oliva, *Die Chronologie der peisistratischen Tyrannis*; J. Hejnic, *Das Geschichtswerk des Philistos von Sizilien aus Diodors Quelle*; J. Burian, *Einige Bemerkungen über die Exterritorialität der hispanischen Bergwerke und der afrikanischen Domänen in der Kaiserzeit*; L. Varcl, *Logos in der Antike und im Christentum*; S. Segert, *Die Gütergemeinschaft der Essäer*; R. Dostalo-va-Jenistova, *Der Name Nonnos*; D. Decev, *Die antike Herkunft des bulgarischen Flussnamens Iskar*; G. Klaffenbach, *Zu zwei jungst veröffentlichten griechischen Inschriften*; M.-Th. Picard, *Quelques observations sur le costume scythique*; P. Devambez, *La stèle d'Eunous et Hermeros au Musée du Louvre*.

O a doua serie de studii închinată profesorului Salač, cu prilejul celei de-a 70-a aniversări, au fost tipărite în vol. LXXVIII (1955) din *Listy Filologicke*, organul filologilor clasici din Republica Cehoslovacă, editat de Academia de Științe din Praga în condiții tehnice și redacționale vrednice de laudă.

Despre munca filologilor clasici maghiari, în ultimii zece ani, se citesc indicații interesante în articolul prof. Gyula Moravcsik publicat în *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae*, t. III, fasc. 3, p. 191—209. E oarecum un bilanț de activitate, completat cu un apendice bibliografic, în care se dau referințe exacte la studiile menționate sub o formă sau alta în text. Din bogatul material informativ, reținem existența în R. P. Ungară a unui „Comitet de filologie clasică” — creat în 1950 pentru a sluji ca organ de conducere și control al „studiilor antice” în Ungaria, domeniu extrem de vast și de variat, de vreme ce îmbrățișează în egală măsură Orientul antic, lumea greco-romană, Bizanțul, studiile neogrecești, latinitatea medievală și modernă.

Din inițiativă și sub patronajul Comitetului apar astăzi în republica vecină o serie de periodice, unele adresându-se publicului maghiar, ca „Antik Tanulmányok” (înlocuind vechiul „Egyetemes Philologiai Közlöny”), altele destinate informării specialiștilor de peste hotare și redactate în limbile rusă, franceză, engleză, germană și latină. O astfel de revistă e cea în care e tipărit articolul prof. Moravcsik și în același scop se publică o serie de alte periodice, ale căror preocupări le apropie destul de mult de „Acta Antiqua”: „Acta Archaeologica”, „Folia Archaeologica”, „Acta Linguistica”, „Acta Orientalia”, „Acta Historica”, „Acta Ethnographica”. Contactul cu oamenii de știință de peste hotare e păstrat și prin participarea la congresele internaționale, la ale căror lucrări specialiștii unguri contribuie cu regularitate.

În privința predării limbilor clasice, aflăm că singurul institut de învățământ superior unde se poate forma în Ungaria un tînăr filolog clasic e Universitatea „Lorand Eötvös”, la a cărei Facultate de lingvistică și științe literare există o catedră de greacă, o catedră de lingvistică indoeuropeană și una de istorie veche. O a doua catedră de istorie veche funcționează pe lângă Facultatea de științe istorice. Nu există încă, dar se așteaptă întemeierea unor catedre de byzantinologie și de filologie neogreacă.

În învățămîntul mediu, programele școlare prevăd în acest moment patru ani de latină, obligatorie pentru secția de „umanități”. Limba greacă, în schimb, e predată numai cu titlu facultativ și numai într-un număr restrîns de licee.

Firește, nu poate fi vorba să reproducem aici lunga listă a lucrărilor publicate de filologii și istoricii unguri în ultimii zece ani. Relevăm doar că preocupările lor, extrem de variate, merg de la textele sanscrite și limba tabletelor sumeriene pînă la tratate de filozofie medievală, ca *De mundi aeternitate* al lui Boethius din Dacia. Subliniem, iarăși, că pentru domeniul propriu-zis clasic Academia Republicii Populare Ungare a luat inițiativa publicării unei colecții bilingve de autori greci și latini — *Scriptores Graeci et Latini* — din care au apărut pînă acum mai multe volume, și că traducerea capodoperelor literaturii antice e privită cu o seriozitate deosebită.

D. M. Pippidi

O NOUĂ MONOGRAFIE A LIMBII TRACO-DACILOR (D. DETSCHEW, *Charakteristik der trakischen Sprache*, Sofia, 1952, 134 pag.)

Este de multă vreme simțită necesitatea unui cadru cît mai larg și riguros verificat al cunoștințelor actuale despre limba traco-dacilor, care a dispărut la începutul epocii prefeudale (sec.VI), lăsînd în urmă numai fragmente: vreo 100 de cuvinte (glose) și un mare număr